

În ajutorul perfecționării profesorului de istorie

TĂRĂNIMEA — FACTOR MILITAR HOTĂRÎTOR ÎN OȘTIREA VOIEVOZILOR ROMÂNI DIN SECOLUL AL XVI-LEA

MATEI D. VLAD

După cum este îndeobște cunoscut, aproape întreaga istorie medievală a patriei noastre se identifică cu viața, făuririle, luptele și aspirațiile maselor țărănești, în acele secole expresia poporului român însuși. Prin țărănime s-a continuat o viață străveche, a unui și același neam, pe unul și același spațiu carpato-danubian — pontic, care-și poartă cu strălucire numele de lume românească. Legătura esențială și organică dintre pământ și truditarii săi explică, de fapt, însăși istoria și civilizația poporului român, coeziunea sa de neam. Această legătură s-a păstrat pînă tîrziu, în vremurile mai noi, în epoca modernă. O călătoare străină prin țara noastră, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, făcea constatarea că „țărani au deprinderi și obiceiuri ce le păstrează cu sfințenie de sute de ani, cu toate că țara aceasta a fost pustiită în nenumărate rînduri de năvăliri străine“. Țărani — continuă ea — „sînt legați de tradiția lor, iar pămîntul care-i hrănește este însăși patria lor cea bună“ (s.n.)¹. Într-adevăr, pentru țărănime, pămîntul însemna moșia sa și a țării, proprietatea colectivității românești, care încorporează sudoarea și luptele înaintașilor, tezaurul material și spiritual moștenit de la ei. Țărănimea și-a cunoscut pămîntul, s-a contopit cu el și a luptat cu întreaga putere a ființei sale pentru a-l apăra.

În Programul partidului s-a subliniat, pentru prima oară, originalitatea istoriei medievale românești, în cadrul proceselor istorice universale: persistența, alături de formele clasice ale feudalismului, a unei prezențe țărănești. Faptul că alături de relațiile feudale, cu stratificările de clasă pe care le impuneau, s-a aflat timp îndelungat o țărănime liberă, stăpînă pe pămînt, a făcut ca, la noi, înarmarea țăranilor să constituie chezașia luptei pentru independență. Pe bună dreptate Programul partidului subliniază că „țărănimea a constituit forța principală a armatelor multor mari conducători de oști, care au înscris pagini de înălțător eroism în lupta împotriva dominației străine“.²

Strînși uniți în jurul voievozilor lor, legați de îndatoririle către glie și neam, țăranii români au luptat deopotrivă pentru apărarea pămîntului pe care-l muneau, a satelor și caselor în care locuiau. Aceste realități l-au determinat pe marele revoluționar democrat Nicolae Bălcescu să afirme că românii din cele mai vechi timpuri au trebuit să organizeze „armata,

¹ Cf. Marie Vergne, *Insemnări despre România sau frămîntările unei franțuzoaice relate de ea însăși (1875)*, în volumul: *Saeculum*, Editura Junimea, Iași, 1977, p. 156.

² Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura politică, București, 1975, p. 31.

miliția și ridicarea *gloatelor*, încît la dînșii tot românul se năștea cu datarea de-a fi soldat și d-a apăra statul la vreme de nevoie și cînd vrăjmașul călca pămîntul românesc“ atunci „*tot norodul*“ sau „*toată țara trebuie să fie în arme*“ (s.n.)³.

Deși s-a afirmat că „scăderea în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a numărului de țărani liberi și agravarea situației țăranilor dependenți au făcut să scadă interesul țăranilor pentru apărarea patriei, să slăbească potențialul militar al țărilor române“⁴, totuși țărănimea a continuat să aibă și în secolul al XVI-lea rolul hotărîtor în lupta pentru independență, înscrind noi pagini memorabile în istoria patriei noastre.

Astfel, sprijinindu-se pe răzeși, Ștefăniță cel Tânăr, domnul Moldovei, a făcut față cu succes invaziei tătare care s-a abătut asupra Moldovei „fără veste“ în ziua de 9 august 1518. În lupta care a avut loc la Costești, la vărsarea pîrului Ciuhur în Prut, la nord de tîrgul Ștefănești, armata de țărani a voievodului, condusă de vornicul Petre Carabăț, a obținut o mare victorie. În această privință, Grigore Ureche afirmă că „norocul cel bun al lui Ștefan vodă“ a fost că „s-au prilejitu cu oaste gata“ deoarece domnul dăduse „*veste și țării, de sirgu să să stringă*“ (s.n.). Într-adevăr, răspunzînd chemării voievodului, țăranii „s-au bulucit“ (adică s-au adunat — n.n.) și, obținînd victoria de la Costești, i-a urmărit apoi pe tătari „priste cîmpi, tăindu-i și săgetîndu-i, până la Nistru“.⁵ Este lesne de înțeles că cei care îi „tăiau“ și „săgetau“ pe tătari erau țărani ce posedau arme confecționate, de obicei, în cadrul gospodăriei lor. La ei se referă și diplomatul moldovean Luca Cîrjă, care, în anul 1523, în cuvîntarea rostită în fața regelui polon Sigismund I (1506—1548), preciza că voievodul său Ștefăniță, pentru a face față primejdiei, trimisese în grabă porunci domnești „*pe la țărani, chemîndu-i la oaste contra tătarilor*“⁶ (s.n.).

Bizuindu-se pe forța militară a țăranilor, Ștefăniță cel Tânăr a reușit să înfrîngă și complotul boierilor din 7 septembrie 1523. Masiva împotrivire a vîrfurilor feudale, care punea în pericol independența Moldovei, a determinat ridicarea spontană a țăranilor în sprijinul domniei. Concludentă în acest sens este mărturia lui Grigore Ureche precum că „*lui Ștefan vodă i-au venit țara întru ajutoriu*“ (s.n.)⁷.

„Ridicarea țării“ a avut atunci o importanță cu totul deosebită, puțin subliniată de istoricii mai vechi care s-au oprit asupra acestor evenimente. O cercetare efectuată cu cîțiva ani în urmă a arătat că participarea țăranilor alături de voievodul Ștefăniță și înăbușirea complotului a pus capăt ingerințelor străine și abuzurilor săvîrșite de marii feudali, asigurîndu-se con-

³ Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. I, Editura Academiei, București, 1953, p. 12 și 23.

⁴ Ștefan Ștefănescu, „*Oastea Țării*“ și *epopeea românească a secolelor XIV—XV*, în „România și tradițiile luptei armate a întregului popor“, Editura militară, București, 1972, p. 31.

⁵ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 134.

⁶ Apud A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IV, Iași, 1896, p. 205.

⁷ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 136.

tinuitatea vieții de stat a Moldovei.⁸ Rezultă, așadar, că mobilizarea țărănilor la oaste n-a fost un fenomen generat numai de luptele antiotomane. Dimpotrivă, el s-a produs întotdeauna, atunci când împrejurările o cereau, fiind dictat de intensitatea primejdiei care amenința țara, indiferent din ce parte provenea atacul. În această privință, pentru a face față cu succes unor situații deosebite și neprevăzute, toți marii noștri voievozi au manifestat un interes crescând față de țărănime și de noi modalități de colaborare cu această forță socială și militară. Nu este însă mai puțin adevărat că invaziile tătarești și îndeosebi amenințarea cu subjugarea turcească au situat totdeauna țărănimea pe poziții comune cu alte categorii sociale⁹ și au făcut din ea — cum se arată în *Programul partidului* — „factorul militar hotărîtor în bătăliile pe care poporul a trebuit să le ducă pentru apărarea entității naționale, a integrității patriei, a dreptului său sacru de a trăi liber”.¹⁰

Caracterul predominant țărănesc al luptei antiotomane a format substanța strălucitelor victorii dobîndite și de voievozii munteni din prima treime a veacului al XVI-lea. La aceasta a contribuit și starea de relativă liniște a Țării Românești din vremea domniilor lui Radu cel Mare și Neagoe Basarab, cînd procesul natural de înmulțire a populației capătă un caracter evident.¹¹ În această privință, călătorul Michael Bocignoli Raguzanul, într-o *Descriere a Țării Românești* din 29 iunie 1524, arată că populația acesteia locuia „nu în orașe, ci în sate dar cu populație foarte deasă (s.n.). Căci în această țară sînt 15 mii de sate, dintre care cele mai mici au cîte 50 de case”.¹² Informația lui Bocignoli este, desigur, mult exagerată și ea nu poate fi luată decît parțial în considerație. Totuși, sporul demografic și procesul intens de colonizare rurală internă și-au arătat efectele pozitive îndeosebi în vremea domniei lui Neagoe Basarab, ceea ce i-a permis acestuia să întărească capacitatea de rezistență a țării. Numai așa se explică de ce în anul 1517, în cadrul organizării unei cruciade antiotomane, oștirilor Țării Românești și Moldovei li se rezerva un rol extrem de important. Domnul muntean era conștient de îndatoririle sale militare, fapt dovedit trei ani mai târziu, cînd face cunoscut brașovenilor că, în cazul unui atac turcesc asupra Ungariei, el va putea participa cu 40.000 de ostași călători și pedestrași.¹³ Un asemenea efectiv nu era posibil decît în condițiile participării țărănilor la războiul antiotoman ce se pregătea. Dealtfel, într-unul din capitolele „Învățăturilor”, Neagoe Basarab îl sfătuiește pe fiul său Theodosie

⁸ Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517—1527)*, Editura Academiei, București, 1972, p. 78.

⁹ Cf. Ștefan Olteanu, *Lupta de la Valea Albă (1476)*, Editura militară, București, 1976, p. 30—31.

¹⁰ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 29.

¹¹ Matei D. Vlad, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (secolele XV—XVIII)*, Editura Academiei, București, 1973, p. 58—65.

¹² *Călători străini despre țările române*, vol. I, Edit. științifică, București, 1968, p. 176. (Această colecție o vom cita în continuare C.S.Ț.R.)

¹³ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, partea I (1358—1600), București, 1911, p. 243; Cf. Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, Editura științifică, București, 1965, p. 114.

ca înainte de luptă să cheme în ajutor nu numai pe „sfetnicii cei bătrâni“ ori pe „boiarii cei mari“, ci „și toată oastea“ (s.n.)¹⁴, înțelegînd prin aceasta „oastea cea mare“ sau „oastea de țară“.

„Oastea cea mare“ va juca însă un rol mult mai important în vîltoarea luptelor din timpul domniei lui Radu de la Afumați. Cronicarul umanist Nicolae Olahus spune despre el că era în stare „să strîngă înăuntrul hotarelor sale pînă la patruzeci de mii de oameni înarmați și să-i ducă la război“¹⁵ (s.n.). Deși cifra este, poate, exagerată, ținînd seama de criza politică internă din țară, aprecierea lui Olahus, cu privire la structura socială a oștirii este veridică, fiind vorba aici de „strîngerea“ ostașilor „dinlăuntrul hotarelor“. O asemenea oaste era alcătuită, în majoritatea ei, din țărani liberi și chiar dependenți. Este foarte probabil că aceștia din urmă erau folosiți mai ales la lucrările auxiliare — transporturi, fortificații etc. —, în timp ce combatanții se recrutau din prima categorie, adică din rîndul moșnenilor.¹⁶ Se practica încă sistemul tradițional, caracteristic oștirilor lui Mircea cel Bătrîn sau Vlad Țepeș. Cînd venea poruncă domnească pentru ridicarea oștilor, atunci fiecare sat dădea numărul hotărît dintre cei desemnați să meargă sau care erau mai voinici¹⁷ Organizarea ostășească, în cete, corespundea structurii sociale a țărănimii. Cetele erau, de obicei, formate din ostași din același sat, vecini, rude, prieteni și erau comandate de unul dintre ei: jude, cneaz sau alt membru al obștei.¹⁸

Primejdia transformării Țării Românești în pašalic turcesc, în al treilea deceniu al secolului al XVI-lea, a ridicat la luptă masa țăranilor care s-au grupat în jurul lui Radu de la Afumați. Că exista o asemenea primejdie rezultă din intențiile vădite ale Porții de a modifica statul politic al Țării Românești. În această privință, călătorul Michael Bocignoli, în relatarea menționată mai înainte, afirmă că „îi venise (sultanului Soliman al II-lea Magnificul — n.n.) gîndul să ocupe țara cu desăvîrșire (s.n.), deoarece vedea că pe aci e trecerea cea mai ușoară contra ungarilor cu care începuse să poarte război, și socotea că dacă această țară ar fi cîrmuită de turci în același fel ca celelalte pašalicuri, el ar trage mai mult folos din ea“¹⁹. Existînd deci pericolul unei stăpîniri directe turcești la nordul Dunării, o mare parte a boierimii — vremelnici și Craioveștii — s-au alăturat elementelor populare. Într-adevăr, împreună cu cetele lor militare, boierii „au alergat sub steagul antiotoman al lui Radu, în fața spectrului repetării în țara lor a isprăvilor sîngeroase din sudul Dunării, unde bo-

¹⁴ *Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, ed. Florica Moisil, Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, Editura Minerva, București, 1970, p. 280.

¹⁵ C.S.Ț.R., vol. I, București, 1968, p. 487.

¹⁶ Cf. Dinu C. Ciurescu, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, Editura științifică, București, 1973, p. 328.

¹⁷ D. I. Georgescu, *Istoria armatei române și a războaielor poporului românesc*, ed. I, București, 1928, p. 18.

¹⁸ Ștefan Pascu, „Oastea de țară“, oaste populară în țările române în secolele XIV—XVI, în „Armata Republicii Socialiste România. Tradiții și contemporaneitate“, Editura militară, 1975, p. 30.

¹⁹ C.S.Ț.R., vol. I, București, 1968, p. 178.

ierilor bulgari și sârbi li se substituieră timarioții otomani”²⁰. Timp de patru ani (1522—1526), când „au năpădit turcii cu multă apăsare, ca să ia patria noastră”²¹ — cum se arată în pisania voievodului de la Curtea de Argeș, din 10 septembrie 1526, — pe teritoriul Țării Românești au avut loc lupte crâncene duse de forțele antiotomane. În toiu! acestor confruntări militare — spune cronicarul — „au strîns Radul-vodă oaste mare”²² (s.n.). Este semnificativ faptul că, încă de la începutul domniei, după înfrîngerea de la Ciocănești, din martie 1522, Radu de la Afumați, fiind nevoit să se retragă în Transilvania, aici a acționat puternic pentru refacerea forțelor. Peste munți, el „nu lenevea, ci cugeta zi și noapte cum să-și mintuiască supușii de asemenea jug, pentru care lucru, *adunînd acolo oaste mare*” (s.n.), s-a reîntors în țară și a „dobîndit mare izbîndă”²³ asupra turcilor la satul Grumazi, în iunie 1522. Victoria de la Grumazi și altele care i-au urmat n-ar fi fost posibile fără participarea masivă a țărănilor. Numai cu ajutorul lor, voievodul muntean a putut să determine pe turci „să accepte soluția respectării autonomiei pe care o sugerau țara și conducătorul ei”.²⁴

În prima jumătate a secolului al XVI-lea, în Moldova, voievodul care și-a luat drept model pe Ștefan cel Mare, a fost fiul său natural, Petru Rareș, considerat de cronicarul Macarie drept „un viteaz” care „a arătat fapte de bărbătie”²⁵. În condițiile grele în care a ocupat tronul, Petru Rareș a intuit foarte bine faptul că numai o domnie puternică putea să organizeze rezistența Moldovei împotriva presiunii exercitate de otomani, după victoria raportată de ei asupra armatei feudale maghiare în lupta de la Mohacs (1526). El a înțeles că baza socială a puterii sale militare trebuie s-o formeze masa micilor proprietari de pămînt, razeșii, alături de tîrgoveți și boierimea măruntă, adică aceleași forțe sociale pe care se bizuise și Ștefan cel Mare în lupta sa pentru apărarea independenței.²⁶

Majoritatea călătorilor care au trecut prin Moldova în timpul cît Petru Rareș a stat în scaunul domnesc de la Suceava subliniază caracterul popular, țărănesc, al oștirii. Cronicarul polon Ioachim Bielski (1540—1588), care cunoscuse pe moldovenii în lupta de la Obertyn (22 august 1531), afirmă despre ei că „sînt viteji și meșteri de a mînuii sulița și de a se apăra

²⁰ Florin Constantin, *De la Mihai Viteazul la fanarioși: observații asupra politicii externe românești*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. VIII, Editura Academiei, 1975, p. 106.

²¹ *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. I, ed. G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, Editura tineretului, București, 1969, p. 161; cf. și Pavel Chihania, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab (interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc)*, Editura Academiei, București, 1976, p. 227.

²² *Istoria Țării Românești (1290—1690)*, Letopisețul Cantacuzinesc, ed. C. Grecescu și D. Simonov, Editura Academiei, 1960, p. 44.

²³ Johann Filibich, *Încercare de istorie românească*, ed. Adolf Ambruster, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 111.

²⁴ Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, Editura Academiei, 1970, p. 92.

²⁵ *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. I, ed. G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, Editura tineretului, București, 1969, p. 179.

²⁶ Cf. Constantin Cihodaru, *Politica internă*, în volumul: *Petru Rareș*, Editura Academiei, 1978, p. 73—77; Vezi și Constantin Rezachevici, *Politica internă*, idem, p. 205—207.

cu scutul, *deși sînt niște țărani luați de la plug*²⁷ (s.n.) Trei decenii mai tîrziu, Anton Maria Graziani, într-o descriere a Moldovei din anul 1564, constata că în această țară „pedestrima... este alcătuită din oamenii cei mai de jos”²⁸. La rîndul său, cronicarul maghiar Anton Verancsics aprecia că puterea Moldovei stă nu numai în „o cavalerie uimitor de numeroasă”, cît mai ales în „o armată țărănească atît de pricepută și atît de dîrză în atacarea dușmanului în asemenea locuri grele, încît cei ce nu ar vedea acest lucru, cu greu ar putea fi făcuți să-l creadă”²⁹ (s.n.). Verancsics descrie, în continuare, cu lux de amănunte, participarea la război a țăranilor pedestri care, atît ca armament cît și prin felul de a lupta, se deosebeau de cei care făceau parte din rîndurile cavaleriei. Pedestrașii — spune el — erau „îmbrăcați într-o dimie de culoare brună, grosolană și peste măsură de păroasă, acoperiți pe cap cu o căciulă ascuțită de același fel în formă de piramidă și încălțați cu opinci și cu fețele negre din cauza bărbii, a părului lung și nepieptănat, înarmați doar cu un țepoi și o coasă legată de o prăjină, nespus de sprinteni, aleargă departe în mare număr prin acele păduri și munți și atacă peste tot locul deopotrivă rîndurile dușmanilor, fie ele cele din față sau de la mijloc sau de la urmă, și chiar în toate nopțile îi hăituiesc cu mai mari pierderi pentru aceia”³⁰. După însemnările lui Verancsics se pare că și călăreții proveneau în majoritatea lor din rîndul țăranilor. Concludentă în acest sens este tot o mărturie a lui că ostașii călări „îmbracă niște haine de in, umplute cu bumbac în grosime de trei-patru degete, mai ales în partea umerilor și pînă la coate — după cum se poate vedea pe țesăturile străvechi — și cu cusături în ițe dese la depărta-re de un deget și jumătate una de alta, și sînt socotite drept platoșă căci sabia nu le poate pătrunde”³¹. Cunoaștem și din alte izvoare că aceasta era îmbrăcămintea pe care o purtau țărani în timpul luptelor. Pondere însemnată a cavaleriei în cadrul oștirii românești din această perioadă era dată și de mulțimea cailor, fapt confirmat și de Graziani care spune că la moldoveni folosirea pedestrimii „este fără rost, din cauza iuțelii și a mulțimii cailor” (s.n.)³². O situație asemănătoare era, de altfel, și în Țara Românească, unde — după Bocignoli — „hergheliile de cai sînt abia mai puțin numeroase ca turmele de vite mărunte”³³. Rezultă, așadar, că, spre mijlocul secolului al XVI-lea, țărani formau grosul cavaleriei, în-deosebi al celei ușoare care avea misiunea să execute atacuri reperi și să urmărească inamicul înfrînt. Din relatarea lui Giulio Ruggiero din anul 1568 aflăm că Moldova „putea să ridice cam 50 de mii de ostași călări”, ceea ce ar fi greu de admis că efectivul respectiv ar fi fost alcătuit numai din boieri, mai ales că — notează Ruggiero — „sînt foarte războinici, dar sînt lipsiți de arme și la atac folosesc mai ales arcurile”³⁴ (s.n.).

²⁷ *Arhiva istorică a României*, tom. I, partea a II-a, București, 1865, p. 168.

²⁸ C.S.Ț.R., vol. II, București, 1970, p. 383.

²⁹ *Ibidem*, vol. I, București, 1968, p. 418.

³⁰ *Ibidem*, p. 419.

³¹ *Ibidem*, p. 407.

³² *Ibidem*, vol. II, București, 1970, p. 383.

³³ *Ibidem*, vol. I, București, 1968, p. 176.

³⁴ *Ibidem*, vol. II, București, 1970, p. 631.

Or, din alte măturii, se știe că boierii nu erau „lipsiți de arme“ și că arcurile erau folosite cu precădere de către țărani.

O problemă oarecum controversată din cauza varietății informațiilor este cea privitoare la efectivul oștirii moldovene în vremea domniei lui Petru Rareș. În pofida unor date diferite, subliniem totuși că știrile furnizate de majoritatea călătorilor străini sînt aproape unanime în a aprecia că oștirea voievodului moldovean era de aproximativ 40.000 luptători. În caz de mare primejdie, cum s-a întîmplat în anul 1538, în fața invaziei turcești au fost chemate la luptă și masele țărănești. După relatările lui Verancsics, Petru Rareș a putut mobiliza în acest moment dramatic circa „70 mii oameni, și aceștia încă proști și neînvățați, rău înarmați, numai cu săgeți sau săbii“³⁵ (s.n.). La rîndul său, Georg Reicherstorffer, în „Chorographia Moldovei“, publicată în anul 1541, observa că „voievodul poate, atunci cînd nevoia unui război ar cere-o, să adune în țara sa, fără mare greutate și muncă, făcînd chemare obștească (s.n.), o oaste pînă la șaizeci de mii de călăreți și pedestri“.³⁶

Petru Rareș, rămas fidel luptei antiotomane a tatălui său, va ridica pe un plan superior concepția politică a unui front antiotoman din cele trei țări române. El a înțeles și a simțit ca nici un alt voievod de pînă la el că în lupta cu turcii este nevoie de participarea țăranilor din întreg spațiul românesc care formase cîndva teritoriul provinciei Dacia. În această privință este foarte semnificativ faptul că în tratativele purtate cu Ferdinand de Habsburg și cu Carol Quintul, în vederea organizării unei cruciade antiotomane, Petru Rareș se angaja la mobilizarea oștenilor din toate provinciile românești. Astfel, după mărturiile lui Marc Pemfflinger și Balthazar Bánffy, din 31 iulie 1536, voievodul moldovean se angaja că va participa cu următorul efectiv: „voi adăuga — spunea el — din țara mea 45.000 de oameni aleși, 20.000 ai Transilvaniei și 25.000 ai Țării Românești“³⁷ (s.n.), printre aceștia aflîndu-se foarte mulți țărani, amintiți, cum arătam mai înainte, de cronicarii vremii Ioachim Bielski și Anton Verancsics. De participarea țăranilor la luptele duse în secolul al XVI-lea contra crotopitorilor străini și-a dat seama și Mihail Kogălniceanu, care în „Histoire de la Valachie“, afirma că, în afară de oștirea permanentă, „toată masa poporului era obligată să se ridice la arme sub comanda boierilor și căpitanilor, atunci cînd patria era în pericol“.³⁸

După cum se știe, în acest secol, ca și în cel următor, armate crotopitoare dușmane mai mari și mai bine înarmate au fost înfrînte datorită iscusinței cu care românii au știut să îmbine talentul și energia conducătorilor de oști cu vitejia și spiritul de jertfă al luptătorilor, pe funda-

³⁵ A. Papiu Ilarianu, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, tom. III, București, 1864, p. 157.

³⁶ C.S.Ț.R., vol. I, București, 1968, p. 199.

³⁷ *Ibidem*, p. 378.

³⁸ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. II, ed. Dan Simonescu, Editura Academiei, 1976, p. 197 (textul francez: „toute la masse du peuple était obligée de se lever sous le commandement des boiers et des capitaines de mille, lorsque la patrie était en danger“).

mentul unei largi susțineri de către țărănime.³⁹ Meritul deosebit al lui Petru Rareș este că a înțeles, în contextul politic și militar existent în sud-estul și centrul Europei din deceniile trei, patru și cinci ale secolului al XVI-lea, că lupta pentru stăvilirea expansiunii statului otoman nu poate fi încununată de succes decât în condițiile realizării unui puternic front militar românesc în care rolul principal să-l aibă țărani. Dealtfel, tocmai în momentele dramatice ale istoriei lor, locuitorii din cele trei țări românești au acționat în chip unitar, fapt relevant și de către Johann Filstich care afirmă că „*între aceste neamuri care locuie în Dachia fu unire*“⁴⁰ (s.n.). Din păcate, strădaniile lui Petru Rareș nu au fost încununată de succes din cauza trădării marilor boieri. Cu toate acestea, prin politica sa cutezătoare, Petru Rareș „a contribuit la schimbarea alianțelor în Europa occidentală și prin aceasta a luat parte la înfăptuirea echilibrului european la un moment dat“. Aceeași politică — cum conchide autorul din care cităm — „*explică, între altele, de ce țările române nu au fost transformate în san-giacuri*“.⁴¹

În secolul al XVI-lea, țărănimea a jucat un rol principal și în cadrul unor confruntări militare dintre diferiți pretendenți pentru scaunul domnesc. Ea a stat alături de Alexandru Lăpușneanu împotriva aventurierului Iacob Heraclid Despot. În lupta de la Verbia din 17—18 noiembrie 1561, pentru a face față atacului dat prin surprindere de către Despot vodă, care era sprijinit de habsburgi și de nobilimea protestantă polonă, Alexandru Lăpușneanu „*s-au strîns oștile sale ca la 25.000*“, dintre care — spune cronicarul — „*cei mai mulți erau țărani în oastea lui decât slujitori*“ (s.n.)⁴². Deși Lăpușneanu a fost înfrînt în luptă și silit să părăsească tronul, țăraniii nu vor uita înfrîngerea suferită de ei la Verbia. Astfel, cu prilejul izbucnirii răscoalei din anul 1563⁴³, Despot-vodă, vinovat de impunerea unei dări extraordinare de un galben pe fiecare gospodărie țărănească, „a fost înconjurat — spune Johann Sommer — pe nesimțite de *norodul de țărani* (s.n.) și în așa fel smuls dintre ai săi, încît se putea vedea nu fără uimire că a rămas aproape singur cu unul sau doi slujitori „*printre multele mii de țărani*“ (s.n.)⁴⁴. Este vorba aici de o masă țărănească ce se afla în afara oastei, venită să smulgă pe domn din rîndurile oștenilor mercenari. În octombrie (1563), aceiași țărani s-au simțit în putere să se măsoare cu trupele lui Albert Laski care-l susținea pe Despot vodă. După mărturiile lui Graziani, oastea poloneză fusese cuprinsă de o mare spaimă la vestea că țăraniii moldoveni „*tăiau pădurea și culcau la pămînt copaci uriași cu care*

³⁹ Cf. General-maior Constantin Antip, *Războiul popular în istoria universală (de la comuna antică la Comuna din Paris)*, Editura militară, București, 1976, p. 48—49.

⁴⁰ Johann Filstich, *op. cit.*, p. 87.

⁴¹ Florentina Căzan, *Lupta țărilor române pentru independență (1533—1538). Implicațiile pe plan european*, în volumul: *Din lupta poporului român pentru independență*, București, 1977, p. 64.

⁴² Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zădărire la 1601 și de la 1709 la 1711*, Opere, vol. I, ed. Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, Editura Junimea, Iași, 1976, p. 199.

⁴³ Vezi, pentru detalii, Al. Grecu [=P. P. Panaitescu], *Răscoala țăranilor în Moldova în anii 1563—1564*, în „*Studii*“, nr. 2, 1953, p. 201—213.

⁴⁴ C.S.T.R., vol. II, București, 1970, p. 264.

să fie închise drumurile și împiedicată trecerea.⁴⁵ S-a aplicat, se pare, o tactică asemănătoare cu cea folosită de țărani moldoveni cu două treimi de secol în urmă, la Codrii Cosminului, în 1497.

Luptele date între diferiți pretendenți pentru ocuparea scaunului domnesc, în care uneori au fost atrase și masele țărănești, au slăbit, desigur, capacitatea militară a țărilor române și au favorizat instaurarea suzeranității otomane asupra lor. Această stare de fapt n-a putut să scape observației atente a lui Antonio Maria Graziani care scrie la 1564 că românii „au fost supuși de turci mai mult din faptul că erau slăbiți de dezbinările dintre ei decât înfrinți în luptă”⁴⁶. În ciuda acestor dezbinări și a supunerii treptate de către turci, oșterea își păstrează totuși caracterul său predominant țărănesc. Dealtfel, oștenii țărani din Moldova au lăsat o puternică impresie asupra italianului Graziani care văzându-i, probabil, în confruntări militare spune despre ei că „se încaieră la luptă cu atîta îndrăzneală, cu atîta dispreț de dușman și încredere în sine, încît adeseori cu puține forțe au bătut chiar oștiri puternice de ale vecinilor lor”⁴⁷.

Un moment marcant în care țărănimea s-a afirmat cu putere în lupta antiotomană este cel din timpul lui Ion Vodă Viteazul (1572—1574), care, în întreaga sa politică internă și externă, și-a căutat „sprijinul în stratul de jos al societății, în țărani” (s.n.)⁴⁸. Aprecierea lui A. D. Xenopol este confirmată și de izvoarele timpului. După ce a convocat o „adunare a stărilor”, cu care prilej și-a asigurat „credința țării”⁴⁹ voievodul a dat poruncă „în grab, să iasă toți la oaste” (s.n.)⁵⁰. Nicolae Costin afirmă, de asemenea, că Ioan vodă „strîns-au și țara” (s.n.)⁵¹. După cum se știe, concepția strategică majoră folosită de Ioan vodă Viteazul a fost de a respinge și, pe cît posibil, de a nimici pe dușman la hotare, pentru a nu îngădui învadarea teritoriului. În acest scop el a trimis o oaste care să opună rezistență turcilor, la trecerea Dunării, cît mai mult cu putință. Este semnificativ faptul că rolul important în această luptă de hărțuială l-a avut „o samă de oaste de țară” (s.n.)⁵², pusă sub comanda vornicului Dumbravă, alături de ea fiind și cazacii zaporojeni, în frunte cu hatmanul Swercevski. După contactul cu turcii, vornicul Dumbravă „au răpezeit oamcnii de țară, să dea de știre lui Ion vodă” (s.n.)⁵³. Rezultă de aici că țărani erau folosiți în cele mai diverse și complicate acțiuni de recunoaștere și hărțuială a inamicului. În tot cazul, în bătălia de la Jiliste, din 24 aprilie 1574, țărănimea, care forma grosul oștirii, a dat o nouă strălucire gloriei străbune. De asemenea, cronicarul polonez Gorecki, referindu-se la desfășurarea evenimentelor din acest an, relatează că în timpul luptei de la Iezerul Cahulu-lui, din 10 iunie 1574, „pedestrașii țineau pe Ion vodă în mijlocul lor și

⁴⁵ *Ibidem*, p. 621.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 383.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. V. Iași, 1896, p. 82.

⁴⁹ Cf. Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, Editura științifică, 1963, p. 75.

⁵⁰ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 186.

⁵¹ Nicolae Costin, *op. cit.*, p. 232.

⁵² Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 186.

⁵³ *Ibidem*, p. 187.

nu-l lăsa să treacă la călăreți, fiind foarte îngrijorați de viața lui și temându-se ca nu cumva să-l înșele boierii și să-l dea de viu în mâinile turcilor, pentru că pedestrașii, *toți țărani* (s.n.) aveau o deosebită credință și iubire pentru Ion Vodă.⁵⁴ Grigore Ureche, referindu-se la aceeași bătălie, afirmă că țărani moldoveni erau gata „să moară, decît să nu biruiască”.⁵⁵

În anul 1594, a început un mare război de eliberare de sub dominația Porții în condițiile alianței antiotomane a Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei. Puterile creștine, asociate în așa-numita „Ligă Sfântă”, atribuiă un mare rol blocului militar românesc, deoarece își dădeau seama că românii — cum remarcă raguzanul Giovanni de Marini Poli — „mai degrabă s-ar mulțumi să se lupte întruna sub ascultarea creștinilor decît a sta în pace sub tirania turcilor”.⁵⁶ Însemnătatea colaborării militare a celor trei țări românești este subliniată și de misionarul croat Alessandro Comuleo care, într-un raport din 23 februarie 1594, expediat din Alba Iulia, către cardinalul De San Giorgio, preciza că atunci „cînd vor fi uniți cei trei principii (români — n.n.) și adunați cu armele lor în Moldova... ar rezulta o armată foarte numeroasă care ar putea fi folosită la cucerirea Constantinopolului” (s.n.)⁵⁷. Această armată nu se putea alcătui, în condițiile de atunci, decît prin chemarea la oaste a tuturor locuitorilor satelor. Dealtfel, francezul de Montreux, referindu-se la evenimentele din Moldova, din anul 1595, afirmă că aici „tot norodul dă ascultare chemării voievodului”⁵⁸ (s.n.) și că țărani „toți iau armele în mînă” și „sînt dornici să dovedească că sînt oameni de acțiune, iar nu robi ai vorbelor”.⁵⁹ Aceasta explică de ce, Aron vodă, conform unui raport din 14 octombrie 1594, în urma mobilizării celor ce locuiau în sate, „își făcuse o armată de 21 mii de oameni”⁶⁰ și sta gata să lupte împotriva turcilor „cu tot poporul meu și cu toată țara”⁶¹ (s.n.). Demn de remarcat este faptul — după relatările unui contemporan — că și „Transilvania fără să se strîmtozeze cu nimic poate să aibă 40.000 de luptători buni și să se unească cu Moldova și Țara Românească”⁶².

În condițiile cînd amestecul Imperiului otoman și al altor puteri vecine în treburile interne ale țărilor române devenea tot mai periculos, Mihai Viteazul și-a îndreptat atenția asupra *țărănilor*. Ei au furnizat cel mai mare număr de oameni în oastea sa. Înainte de deschiderea ostilităților cu turcii, domnitorul a căutat să afle cît mai exact care era voința poporului, deoarece „acțiunea lui trebuia să aibă un temei trainic în această dorință și

⁵⁴ A. Papiu Ilarianu, *op. cit.*, p. 240.

⁵⁵ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 190.

⁵⁶ C.S.Ț.R., vol. III, București, 1971, p. 251.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 354.

⁵⁸ Scarlat Callimachi, *Din cărți vechi. Pagini privoitoare la istoria românilor*, București, 1946, p. 69.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 66—67.

⁶⁰ C.S.Ț.R., vol. III, București, 1971, p. 369.

⁶¹ Eudoxiu Hurmuzaki — N. Iorga, *Acte relative la războaiele și cuceririle lui Mihai vodă Viteazul*, vol. XII, București, 1903, p. 2.

⁶² C.S.Ț.R., vol. III, București, 1971, p. 250.

voință de libertate”.⁶³ În acest scop, după mărturiile lui Johann Filstich, Mihai Viteazul „cheamă adunarea de obște, ca să cerceteze părerea oamenilor, ce va să facă într-atîta strînsoare și de unde să ceară ajutoare, prin care să scoată Țara Românească din mîinile turcilor”⁶⁴. Cei care au participat la „adunarea de obște” au sprijinit în totalitate ideea domnitorului de a se opune otomanilor, afirmînd că „numai cu bărbăția, să ridice sabia asupra vrăjmașilor”.⁶⁵ Ca urmare a acestei hotărîri, Mihai Viteazul a reușit să-și alcătuiască o oaste formată în cea mai mare parte din locuitorii satelor și nu din lefeșii, cum s-a susținut uneori în vechea noastră istoriografie și chiar în unele studii relativ recente. Într-un astfel de studiu se afirmă că „după campania din anul 1574 rolul oștilor de țară pierd treptat din importanța datorită apariției trupelor de mercenari”⁶⁶. Izvoarele arată, dimpotrivă, că Mihai Viteazul s-a bizuit, în primul rînd, pe forța militară a țărănilor. Într-un raport al lui Carlo Magno către Rudolf al II-lea, din ianuarie-februarie 1600, aflăm știrea că voievodul muntean își căuta sprijinul principal în „toți cei care vor fi pe picior de război (în arme) în această țară, nobili și *nenobili* (s.n.), să meargă cu el pentru a asigura apărarea țării (per assicurarsi della provincia)”.⁶⁷ În această privință, avea mare dreptate A. D. Xenopol cînd remarcă, cu un secol și ceva în urmă, că „cu sînge cumpărat nu se ocrotește neatîrnarea și existența unui popor”.⁶⁸ De acest lucru își va fi dat seama, desigur, eroul de la Călugăreni.

În bătălia de la Șerpătești, din noaptea de 23/24 ianuarie 1595, țărăniile au adus o însemnată contribuție la nimicirea grupării turco-tătare și la alungarea forțelor inamice pătrunse în Țara Românească. Adînc impresionat de rezultatele acestei bătălii, conduse de Mihai, Nicolae Bălcescu avea să remarce: „Privind în totul această campanie, imaginația este izbită de atîtea îndrăznețe întreprinderi săvîrșite, ca într-un vârtej de vitejie, de un popor setos de libertate”.⁶⁹

Puțin timp înainte de marea înclăstare de la Călugăreni, din 13/23 august 1595, Mihai Viteazul, care se deplasase, în fruntea oastei, pe malul rîului Sabar, în zona localității Măgurele, afirma pe la sfîrșitul lunii iulie a aceluiași an: „Acum sînt gata să-mi vărs sîngele, căci plec la războiul cu turcii, care nu e după puterile mele. Nu e cine să mă ajute, nici loc nu e unde să pot să-mi plec capul”.⁷⁰ Dar, în acel ceas al mării primejdii, țărănimea a auzit glasul chemării voievodului ei. L-au auzit — spune N. Iorga —

⁶³ Ștefan Pascu, *Mihai Viteazul. Unirea și centralizarea țărilor române*, Editura politică, București, 1973, p. 28.

⁶⁴ Johann Filstich, *op. cit.*, p. 125.

⁶⁵ *Istoria Țării Românești (1290—1690). Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, Editura Academiei, 1960, p. 55.

⁶⁶ Manole Neagoe și Dan Căpățînă, *Rolul marilor comandanți de oști în desfășurarea luptelor pentru apărarea independenței Țărilor Române în secolele XIV—XVI*, în „File din istoria militară a poporului român”, vol. I, Editura militară, București, 1973, p. 26.

⁶⁷ C.S.Ț.R., vol. IV, București, 1972, p. 21.

⁶⁸ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IV, Iași, 1896, p. 135.

⁶⁹ Apud Ion Ionașcu și Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul*, Editura militară, 1975, p. 62.

⁷⁰ Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. N. Gheran și V. Iova, Editura militară, București, 1968, p. 177.

„acele mii de țărani, care au făcut pe polonul Heidenstein să vorbească numai de «trupe rurale»”.⁷¹ Dealtfel, Cosimo Capponi, prin nota sa din 14 august 1595, trimisă din Alba Iulia către marele duce al Toscanei, arăta că, la acea dată, Mihai Viteazul reușise „să adune împreună 10.000 de oameni, măcar că cei mai mulți nu sînt soldați” (în sensul de soldați de meserie — n.n.) ci țărani „fără experiență” care trebuie „să învețe (arta de a lupta — n.n.) de la ostași încercați” (s.n.)⁷². Precizăm însă că țăranii români n-au avut niciodată nevoie „să învețe meseria armelor” de la străini, deoarece sistemul de luptă al poporului nostru a fost legat de aspectul pămîntului românesc și oștile marilor noștri voievozi au învins întotdeauna pentru că s-au înfrățit cu pămîntul țării.

La chemarea lui Mihai Viteazul, în plină muncă de vară, țărănimea a părăsit brazda, a transformat securea, toporul și coasa în arme de apărare a gliei strămoșești, alergînd din toate colțurile țării spre Sabar. Acolo a ținut Mihai „sfat de război cu căpeteniile oastei sale” și acesta va fi fost prilejul cînd va fi hotărît ca loc al importantei bătălii împotriva turcilor vadul Călugărenilor. Aici, la Călugăreni, Mihai Viteazul, bizuindu-se în primul rînd pe „oastea de țară”, săvîrșitoare de nepieritoare fapte de arme în apărarea pămîntului străbun⁷³, a cîștigat una din cele mai strălucitoare victorii. Ca și în alte lupte din secolele XIV—XV, eroismul și vitejia țărănilor, hotărîrea lor fermă de a nu precupeți nici un sacrificiu pentru înfrîngerea cotropitorilor otomani, superioritatea conducerii și a tacticii românilor au asigurat succesul în această bătălie rămasă celebră în istoria noastră națională.

Țărănimea a fost principala forță și în lupta pentru unitatea țărilor române, realizată sub conducerea lui Mihai Viteazul. Conștiința unității de neam s-a manifestat atunci cu o vivacitate deosebită, indicînd că marele act al unirii de la 1600 era expresia organică și directă a voinței maselor largi ale poporului, ale țărânimii. Concludente în această privință sînt mărturiile unor contemporani foarte bine informați, în care se precizează că țăranii ardeleni l-au întîmpinat pe Mihai Viteazul cu deosebită bucurie. Astfel, cronicarul maghiar Ștefan Szamosközi a putut observa personal, că, la vestea luptei de la Șelimbăr (18 octombrie 1599), țăranii români de aici s-au unit cu cei veniți din Țara Românească și s-au răscolat peste tot, „încurajați și de încrederea că au un domn din neamul lor”.⁷⁴ Un rol similar l-au avut, de asemenea, țărâanii moldoveni, în primăvara anului 1600, în acțiunea de unire a Moldovei cu celelalte două țări surori, Țara Românească și Transilvania. Un raport consular, din 5 iunie 1600, ne furnizează știrea că „în Moldova, valahul a fost primit cu bucurie” („con molto applauso”)⁷⁵ de către țărani. Dealtfel, aici, realizatorul primei uniri politice din istoria țării noastre a luat o importantă măsură pentru țărănime, acordîndu-i o scutire de dări pe

⁷¹ *Ibidem*, p. 186.

⁷² C.S.T.R., vol. III, București, 1971, p. 505—506.

⁷³ Ion Ionașcu și Victor Atanasiu, *op. cit.*, p. 37.

⁷⁴ Apud Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 56.

⁷⁵ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III (1576—1600), partea a II-a. București, 1888, p. 355.

timp de 6 ani. Prin acest act, Mihai Viteazul urmărea să-și atragă țărănimea de partea sa și să dea un temelie trainic unirii celor trei țări românești, deoarece țărani, în schimbul scutirii respective, erau datori să apere patria în caz de pericol⁷⁶. Conștient de însemnătatea actului politic realizat, Mihai Viteazul făcea cunoscut orașelor din Transilvania, la 16 mai 1600, unirea cu Moldova, cerându-le: „*de aceea domniile voastre să fiți veseli și cu bucurie*”⁷⁷ (s.n.).

Rolul hotărîtor pe care l-a avut țărănimea în vîltoarea desfășurării evenimentelor politice și militare de la sfîrșitul secolului al XVI-lea explică de ce Mihai Viteazul, dînd expresie unor sentimente și idei ce dăinuiau de secole în conștiința poporului, a reușit într-o perioadă relativ scurtă, de numai cîteva luni, să reunească sub conducerea sa cele trei țări române și să se intituleze la 27 mai 1600 „voievod și domn al Țării Românești și al Ardealului și al Moldovei”⁷⁸. A fost, într-adevăr, un mare act politic împlinit de Mihai Viteazul, despre care Johann Filstich avea să scrie, treisprezece decenii mai tîrziu, că „*acest voievod, așa cum nu-i fu dat cîndva vreunii înaintaș al său, fu cinstit ca singur domnitor al vechii Dachii și al celor trei țări*” (s.n.)⁷⁹.

Din analiza izvoarelor menționate în studiul de față se poate desprinde faptul că toți marii voievozi români din sec. al XVI-lea s-au bazat în luptele pentru apărarea și apoi recîștigarea independenței, în mod preponderant, pe țărănime. Ea a reprezentat clasa care, și după instaurarea suzeranității otomane de la mijlocul veacului XVI-lea, a făcut ca statele românești să dispună, în momentele hotărîtoare ale istoriei lor, de o masă de ostași gata să-și apere, împreună cu bucata lor de pămînt, marele pămînt al țării întregi.⁸⁰

⁷⁶ Constantin Turcu, *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în „Studii și articole de istorie”, vol. II, București, 1957, p. 88.

⁷⁷ Cf. Titus N. Hașdeu, *Branul poartă în Carpați*, Editura Albatros, București, 1979, p. 54.

⁷⁸ *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. XI (1593—1600), Editura Academiei, București, 1975, p. 529.

⁷⁹ Johann Filstich, *op. cit.*, p. 147.

⁸⁰ Cf. Dan Zamfirescu, *Permanența patriei*, Editura „Eminescu”, București, 1975, p. 64—65.